

QUELQUES DONNES SUR LES EPIDEMIES DE PESTE
DANS LES PAYS YUGOSLAVES AU XVIIIe SIECLE.

Dragoljub ŽIVOJINOVIC

A la base des documents d'archives l'auteur communique quelques données sur des épidémies de peste pas très connues et qui, au XVIIIe siècle, se propagèrent sur le territoire de la Yougoslavie actuelle en venant pour la plupart du Levant.

SOME DATA ABOUT EPIDEMICS OF PLAGUE IN YUGOSLAV
COUNTRIES OF THE 18th CENTURY

Dragoljub ŽIVOJINOVIC

On the base of historical documents, the author communicates some data concerning not well known plague epidemics which spread in the 18th century on the territory of the present day Yugoslavia.

OSVRT NA PROPISE IZ 1891. GODINE
O VETERINARSKOJ SLUŽBI U CRNOJ GORI

Stevan KOROLIJA

U XVIII I XIX VEKU, STOČARSKA PROIZVODNJA MNOGIH evropskih zemalja je igrala važnu ulogu u privredi tih zemalja. Međutim, pojava stočnih zaraza u vidu epizootija, dovela je do ogromnih ekonomskih gubitaka, u stočnom blagu mnogih zemalja. Naročito teške gubitke je prouzrokovala pojava epizootija goveđe kuge i ovčijih boginja tokom XVIII i XIX veka. Takvo stanje je uticalo, da su pojedine zemlje Evrope počele poklanjati više pažnje razvoju i unapređenju veterinarstva. U drugoj polovini XVIII i prvoj polovini XIX veka, počinju da se osnivaju visoke veterinarske škole u nizu evropskih zemalja. Povećanje broja škola je dovelo do povećanja kadra veterinarske struke, što je omogućilo brži razvoj službe i poboljšanje stručne pomoći tadašnjoj privredi mnogih naroda.

Sa razvitkom veterinarstva u svetu ono se počelo razvijati i u našoj zemlji. Pojave pojedinih stočnih zaraza u našim krajevima takođe su izazvale ogromne ekonomske štete, naročito ako uzmemo u obzir da je stočarstvo kao grana narodne privrede bilo jako zastupljeno. Ovo stanje dovelo je do donošenja prvih propisa o suzbijanju stočnih zaraza. Tako dolazi do pojave prvih zakona i pravila iz oblasti veterinarstva koji su se odnoli, uglavnom, na suzbijanje zaraza.

Veterinarstvo u Srbiji su regulisali zakoni iz 1881. godine: Zakon o uređenju sanitetske struke i o čuvanju narodnog zdravlja, Zakon o zaštiti od stočnih zaraza i Zakon o zaštiti od goveđe kuge. U Hrvatskoj je veterinarstvo bilo regulisano 1874. sanitetskim zakonikom, 1877. je donešen zakon o goveđoj kugi, a 1888. godine je donet veterinarski zakon. U Bosni i Hercegovini, Zemaljska vlada je donela, 1880, zakon o goveđoj kugi. U Sloveniji veterinarska služba je bila uređena na osnovu zakona o stočnim zarazama, 1880. g. U Crnoj Gori veterinarsku službu je regulisao Zbornik pravila, propisa i naredaba o sanitetskoj struci Kneževine Crne Gore, koji je stupio na snagu 1891. godine.

Kao što vidimo i u Crnoj Gori je veterinarstvo bilo takođe regulisano u sklopu sanitetske službe. Sanitetski odsjek Ministarstva unutrašnjih djela izradio je *Pravila o uređenju sanitetske struke i propise protiv zaraznih bolesti na stoci*. Zbornik je obuhvatao pored propisa iz oblasti saniteta, i dva poglavlja iz oblasti veterinarstva.

U prvom poglavlju *O veterinarima*, propisuje se organizacija veterinarske službe Kneževine, delokrug rada veterinara, sa njihovim duž-

nostima i pravima. U organizaciji veterinarske službe tadašnje Crne Gore je bilo predviđeno više diplomiranih veterinara (marvenih ljekara), koji bi bili razmešteni po većim mestima Kneževine. Najveći deo prometa stoke se odvijao u većim mestima, te su u njima veterinari mogli najbolje da dejstvuju, s tim što bi povremeno obilazili stoku u unutrašnjosti. U vreme pojava i trajanja epizootija oni bi bili poslani u unutrašnjost radi suzbijanja zaraze. U onim mestima gde nije bilo veterinara, njegovu dužnost bi vršio lekar (mjestni okružni fizikus).

Delokrug rada veterinara bio je obuhvaćen u tri tačke: 1) čuvanje narodnih gazdinstava od opakih stočnih zaraza (epizootija), preduzimanjem propisanih „veterinarno-policijskih mera“, davanjem saveta i popularnih pouka; 2) staranje o popravci soja domaće stoke i o uvođenju boljeg, i 3) razumno lečenje i negovanje bolesnih grla.

Iz svega toga se može zaključiti, da je osnovni cilj veterinarske službe tog vremena bila borba protiv stočnih zaraznih bolesti koje su harale tim krajevima. Međutim, pored suzbijanja zaraza kao i lečenja obolele stoke, veterinari su se bavili i zootehničkom delatnošću, te su na taj način aktivno učestvovali u unapređivanju stočarstva.

Veterinar, odnosno marveni lekar, kao stručno lice, bio je najmerodavniji kad je trebalo utvrditi vrstu stočne zaraze, kakve mere treba preduzeti protivu iste i sl. On je donosio odluke o kvalitetu i valjanosti mesa koje se donosilo na tržnicu. U mestu stanovanja marveni lekar je bio dužan da jedanput dnevno besplatno pregleda javnu klanicu, i to u vreme kad se najviše stoke kolje.

U ostalim tačkama ovog poglavlja su se predviđale naknade za putne troškove veterinara, koji bi se po nalogu vlasti ili na poziv pojedinaca, po zvaničnom poslu, udaljavali iz mesta življenja, te im je pripadala naknada za konja i hranu. Ti troškovi su iznosili 1 fiorin za odlazak u mesto udaljeno do jedne ure, 2 fiorina za rastojanje 1 do 2 ure. Preko 2 ure računalo se kao jedan dan, i veterinarima je pripadala naknada od 4 fiorina. Ovim propisima su bile predviđene i cene za usluge koje je marveni lekar vršio. Tako za sekiranje velike životinje, koje izvrši po naređenju vlasti, i za stručno sastavljeni protokol, vlasti su plaćale veterinaru 2 fiorina, a za male životinje 1 fiorin. Za veterinarske usluge sopstvenici stoke su plaćali taksu od koje su bili oslobođeni samo siromašni. Cena za pojedine usluge je zavisila od ozbiljnosti slučaja, uložnog truda i upotrebljenih instrumenata, „što je pravično po pogodbi s vlasnikom stoke“. Za kastraciju pastuva, bikova, nerastova, jaraca i ovnova, veterinar je, prema ovim propisima, mogao uzeti dva puta više nego što su uzimali priučeni ljudi iz naroda.

Marveni lekar je mogao da ima svoju ručnu apoteku ili da se služi mesnom apotekom. Lekovi su se izdavali po veterinarskoj taksi, jevtinijoj od obične.

Drugo poglavlje, *Propisi protiv stočnih zaraza*, obuhvata i pouke o pojedinim zarazama, zatim tzv. veterinarno-policijske mere protiv stočnih zaraza uopšte, kao i posebno protiv goveđe kuge.

Da bi se ugušile zaraze koje su tada često izbijale, i sprečilo njihovo širenje, Ministarstvo unutrašnjih dela je propisalo pouke i mere za sle-

deće stočne zaraze: krepavica ili travnik; mukavica i rasalica; gutunar ili rmiya; guba ili šoga na konjima i ovcama; kraste ili ospice na ovcama; zarazno zapaljenje pluća goveda; šankerna zaraza konja za priplod; besnilo pasa i drugih domaćih životinja; goveđa kuga ili čuma. Ovim propisom je bilo obuhvaćeno svega devet zaraza, tj. one koje su se tada najčešće pojavljivale i predstavljale stalnu pretnju za stočarstvo. Sve ove zaraze detaljno su opisane, kao i mere koje bi trebalo preduzeti u slučaju istih.

Krepavica ili travnik (antrax) je dosta opširno obuhvaćena kao jedna od vrlo opasnih stočnih zaraza, koja se prenosi i na ljude i tada se zove zlič ili opaki prišt. Najstrožije se zabranjivalo klanje i skidanje kože sa obolelih odnosno uginulih životinja. Preporučuje se duboko zakopavanje lešina, bar dva metra ispod zemlje, i prelivanje istih negašnim krečom. Zdrava stoka treba da se odvoji od bolesne.

Mukavica (ustobolja) i rasalica (aphtae epizooticae). Opisana su dva oblika bolesti: „ustobolja“ i oboljenje papaka „papčanik“ ili „rasalica“. Javlja se na velikom broju stoke, te se za vreme pojave zaraze zabranjuje svaki promet stoke. Mleko treba dobro da se prokuva pre upotrebe, a meso se može koristiti samo ako to lekar prethodno odobri. Prenosi se i na ljude, i izaziva ustobolju.

Gutunar ili rmiya (sakagija) je opisana kao vrlo prijemčiva i opasna je zaraza koja se prenosi i na ljude. Stoku za koju komisija ustanovi da je zaražena, treba odmah pobiti. Interesantno je, da su propisi predviđali pokušaj lečenja „lakših“ formi sakagije, uz rizik i na teret vlasnika. Štala gde je boravilo zaraženo grlo morala se dobro očistiti, a ako je patos nepopločan onda nasuti ga sveže iskopanom zemljom. Predviđale su se stroge kazne za onoga koji se ne bude pridržavao propisa.

Guba ili šuga na konjima i ovcama je opasna bolest koja nastaje usled lošeg timarenja i nedovoljno čistog držanja stoke. Prilepčiva je i prenose je sitne uši. golim okom nevidljive, koje se zabodu u kožu i izazivaju jak svrab. Konje koji se ošugaju treba odmah privesti marvenom lekaru radi lečenja. Zaražene ovce, ukoliko vlasnik ne želi da ih kolje, treba lečiti, dok vunu i kožu šugavih ovaca i jaganjaca ne treba upotrebljavati šest nedelja.

Kraste ili ospice na ovcama su akutna i vrlo prijemčiva bolest, praćena jakom groznicom i erupcijama na koži u vidu uzlica i čibuljica s prva, a kasnije mehurićima koji se zagnoje i pretvaraju u kraste. Opisano je na koji način se zaraza širi, na primer, vazduhom do na 30 metara, a ako duva vetar zaraza se može preneti i na 200 metara razdaljine. Ospičavo stado treba odmah izdvojiti i staviti pod stražu. Da bi bolest u pojedinim stadima koja su zaražena što pre prestala, vlasti su mogle narediti da veterinar ili neki vešt čovek izvrši cepljenje stada.

Zarazno zapaljenje pluća goveda. Napomenuto je, da je ova bolest u narodu uglavnom nepoznata, i da je nije bilo ili sasvim retko u Crnoj Gori. U daljem tekstu je opisana kao vrlo opasna zaraza, i navode mere koje treba preduzeti ako se pojavi.

Šankerna zaraza konja za priplod u kratkim crtama je opisana kao bolest kobila i ždrebadi, koja se prenosi sparivanjem. Otuda se zabranju-

je pripuštanje bolesnog ždrepcu na zdravu kobilu. Ko ne želi ili ne može da pozove veterinara radi lečenja bolesnog grla, najbolje je da isto kastrira.

Besnilo pasa i drugih domaćih životinja. Dosta opširno i detaljno je opisana ova zaraza, kao i mere protiv iste. Propisana je obavezna prijava zaraze vlastima, a obolelu životinju trebalo je ubiti. Domaća životinja koju je ujeo pas za koga se sumnja ili znalo da je besan, morala se držati pod nadzorom, i to konje i goveda četiri, a ostalu sitnu stoku tri meseca.

Kuga ili čuma rogate marve. Mnogo prostora je posvećeno opisu ove zaraze kao vrlo prilepčive bolesti, koja nanosi ogromne štete tamo gde se pojavi. Da bi se zaraza zaustavila u samom začetku, važno je što pre je ustanoviti. Stoga je i klinička slika detaljno opisana. Pošto je neizlečiva, sva zaražena grla treba ubiti. S obzirom da je goveđa kuga u to doba predstavljala veliku opasnost za stočarstvo, njoj je posvećena velika pažnja. Zato su već tada, kao poseban propis, postojale veterinarsko sanitarne mere protiv goveđe kuge.

Opšte veterinarsko sanitarne mere, obuhvaćene su kratko i jezgrovito u tekstu: *Veterinarno-policajne mere protiv stočnih zaraza uopšte*. Kao prvo i osnovno je predviđeno obavezno prijavljivanje zaraze. Vlasnik, čobanin i svaki pošten čovek, kad na svojoj ili tuđoj stoci primeti znake neke od poznatih stočnih bolesti, koju prepoznaje po svom ličnom iskustvu ili na osnovu datog opisa, dužan je da to odmah javi sam ili preko kmeta. Obolelo grlo trebalo je neodložno izdvojiti i posebno čuvati. Obaveza prijavljivanja i izdvajanja bolesnih grla važila je i u slučaju da se pojavi neka do tada nepoznata stočna zaraza ali sa simptomima sličnim ostalim zarazama, ili ako zaraza izbije prilikom transporta lađom ili pregonom.

Po primitku prijave o zarazi Ministarstvo unutrašnjih dela treba da pošalje državnog veterinara ili najbližeg okružnog lekara na lice mesta. Veterinar ili lekar zajedno sa seoskim starešinom predstavljaju „komisiju radi zaraze“, čija je dužnost da ustanovi pojavu, uzrok, rasprostranjenost zaraze, kao i da odrede mere za njeno ugušivanje. Po ustanovljenju zaraze, propisan je čitav niz mera za zaštitu i likvidaciju iste. Određeno je kako treba izdvojiti i smestiti obolela grla. Zabranjivala se prodaja i klanje obolelih grla. U mestima gde bi zavladao zaraza trebalo je zabraniti zajednička pojilišta i ispasišta, slobodno kretanje pasa i drugih domaćih životinja i održavanje stočnih pazara u mestu izbijanja zaraze kao i „tri ure unaokolo“.

Leševe uginulih ili zbog zaraze ubijenih životinja, trebalo je neškodljivo ukloniti, dubokim zakopavanjem ili spaljivanjem. Štale i pojate gde se zaraza pojavila trebalo je detaljno očistiti i raskužiti a nepotrebnu opremu uništiti.

Goveđa kuga kao vrlo kontagiozna zaraza, koja govedarstvu nanosi ogromne gubitke, bila je posebna briga tadašnje veterinarske službe i bila je obuhvaćena tekstem: *Veterinarno policajne mere protiv goveđe kuge*. Izuzetno veliku pažnju su kugi posvećivale i vlasti, što je i razumljivo, jer stočarstvo je igralo važnu ulogu u narodnoj privredi toga vremena. Da bi se što uspešnije borili protiv goveđe kuge, pored opštih mera su propisane i specijalne tzv. veterinarsko-policajne mere. One su se sasto-

jale iz dva dela. Prvi deo se odnosio na period opasnosti od unošenja zaraze u državu, dok drugi deo je obuhvatao mere koje je trebalo preduzeti onda kad se zaraza već pojavila.

U prvom delu detaljno je predviđeno šta treba činiti ako se zaraza pojavi u susednoj državi. Jedna od osnovnih mera je zabrana uvoza proizvođača, i proizvoda od njih, iz zaraženih krajeva.

Osim stočarskih proizvoda zabranjivao se uvoz čitavog niza predmeta koji su mogli biti u posrednom ili neposrednom dodiru sa zaraženom stokom. Pod zaraženim mestom podrazumevao se krug sa poluprečnikom od 20 km od izvora zaraze. Da pojedinci i privreda ne bi trpeli štetu zbog zabrane uvoza, ministarstvo je moglo da odredi mesto gde bi se vršio izvestan promet stokom, s tim da ista bude ili zadržana izvesno vreme u karantinu ili odmah upućena u unutrašnjost. Pregled i kontrolu na granici najbudnije je vršio veterinar ili drugo „vješto i zakleto lice“. Ako bi se zaraza sasvim približila, bilo je predviđeno potpuno zatvaranje granice a po potrebi i uspostavljanje vojnog kordona. Međutim, ako bi na granici postojala izuzetno velika opasnost od unošenja zaraze, onda se predviđao i popis stoke u pograničnim kapetanijama, kako bi se na taj način osujetilo krijumčarenje stoke.

Drugi deo propisa — mere koje treba preduzeti kad se zaraza već pojavila — je obuhvatao pored opštih veterinarsko sanitarnih i posebne mere koje su se odnosile na goveđu kugu. Ako bi se ustanovilo da se zaista radi o goveđoj kugi, onda bi se po nalogu komisije pobila sva grla iz zaraženog zapata, a vlasnik bi dobio naknadu iz državne kase. Ako je sva stoka u selu zaražena, onda se zabranjivao svaki promet.

Dalje se u tekstu predviđa niz mera za saniranje zaraženih dvorišta i štala, i neškodljivo uklanjanje lešina. Smatralo se da je zaraza prestala ako je prošlo 20 dana od poslednjeg slučaja uginuća ili ubijanja, i ako od tada nije bilo novih slučajeva.

Iz napred navedenog može se zaključiti, da je veterinarska služba u Crnoj Gori dejstvovala u sklopu saniteta. Navedeni propisi nam ukazuju, da je osnovno težište rada službe bilo usmereno u pravcu suzbijanja i ugušivanja zaraza. Opis zaraza kao i propisane mere za suzbijanje istih bili su na visokom stručnom nivou, i pored izvesnih nedostataka. Na primer, ovim propisima nije bila obuhvaćena kontrola proizvoda animalnog porekla, osim što su uzgred spomenuti. No i pored toga ne može se potceniti vrednost propisa jer su oni dali osnovni pravac dejstva veterinarske službe u to doba, omogućili uspešnu borbu protiv opakih stočnih zaraza, i vidno uticali na napredak animalne i zdravstvene kulture u Crnoj Gori.

LITERATURA

¹ Zbornik pravila, propisa i naredaba u sanitetskoj struci Kneževine Crne Gore, Cetinje, 1891. — ² Mirković A., Prvi sanitetski zakon Crne Gore, Zbornik radova sa osnivačke skupštine Jugoslovenskog društva za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, Beograd 1955. — ³ Puhač I., Upravno veterinarstvo, Beograd, 1951. —

APERÇU SUR DEUX ARRETS DE 1891
CONCERNANT LE SERVICE VETERINAIRE DU CRNA GORA
(MONTENEGRO)

Stevan KOROLIJA

Le Service vétérinaire dans la Principauté de Crna Gora (Monténégro) vers la fin du XIXe siècle a été réglé dans le cadre du Service de la Santé publique.

Dans un recueil des lois, arrêts et ordres officiels, paru en 1891 au Crna Gora, deux chapitres sont consacrés au Service vétérinaire. La première partie des instructions est destinée aux médecins vétérinaires, régularisant leurs devoirs et leurs droits. La seconde partie contient des prescriptions et des instructions sur les épizooties. Les maladies épizootiques y sont décrites chacune en particulier ainsi que les mesures pour leur suppression. Les règles sur la vétérine sanitaire et un règlement spécial sur la suppression de la peste bovine, sont rédigés séparément.

EIN BLICK ÜBER ZWEI VERORDNUNGEN AUS DEM JAHRE 1891
BETREFFEND DEN VETERINÄR-DIENST IN MONTENEGRO

Stevan KOROLIJA

Der Veterinär-Dienst in Fürstentum Montenegro war gegen Ende des 19. Jahrhunderts in dem Rahmen des öffentlichen Gesundheitsdienstes eingeordnet.

In einer Sammlung von gesetzlichen Vorschriften und Verordnungen, die im Jahre 1891 in Montenegro veröffentlicht worden ist, sind zwei Kapitel dem Veterinär-Dienst gewidmet. Der erste Teil der Vorschriften betrifft die Tierärzte und regelt deren Pflichten und Rechte. Der zweite Abschnitt beinhaltet Instruktionen über Viehseuchen, die, unter Angabe von entsprechenden Bekämpfungsmassnahmen, im Einzelnen beschrieben sind. Sowohl das tierärztliche Sanitäts-Reglement, als auch eine besondere Verfügung über die Bekämpfung der Rinderpest waren separat abgefasst.

Jugoslovensko društvo za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva, od svog osnivanja do Druge redovne skupštine održane u Beogradu 1960. godine, izvršilo je pionirski zadatak na okupljanju i koordiniranju rada jugoslovenskih istoriografa medicine, farmacije i veterinarstva i drugih srodnih nauka. Izvršenje ovog zadatka je od ogromnog značaja za istoriografiju zdravstvene kulture Jugoslavije i predstavlja prekretnicu u daljem razvoju ove naučne oblasti. Zato je i sasvim razumljivo, što je Društvo u vreme od Druge do Treće redovne skupštine, održane u Sarajevu 1962. godine, svoj rad usmerilo ka daljem učvršćenju svoje unutarne organizacije, konkretizaciji i ostvarenju zadataka izraženih u Pravilima Društva i zaključcima Druge redovne skupštine.

Devet naučnih sastanaka, devet zbornika radova i pojava prvih brojeva časopisa *Acta Historica Medicinæ Pharmaciae Veterinæ* predstavljali su aktivan bilans Društva iznet pred Treću redovnu skupštinu. Sumirajući rezultate rada i ocenjujući značaj, ulogu i mesto koje Društvo treba da zauzme u javnom, kulturnom i posebno naučnom životu Jugoslavije, snage koje je oko sebe okupilo, kao i perspektive društvenog razvitka Jugoslavije o kome govori i naš novi Ustav, Treća redovna skupština utvrdila je da je Društvo prevazišlo svoje prvobitno postavljene okvire i preraslo u organizaciono čvrstu i solidnu naučnu instituciju. Jugoslovensko društvo za istoriju medicine, farmacije i veterinarstva preraslo je u NAUČNO DRUŠTVO ZA ISTORIJU ZDRAVSTVENE KULTURE JUGOSLAVIJE.

Donošenjem novog osnovnog pravnog akta, STATUTA NAUČNOG DRUŠTVA ZA ISTORIJU ZDRAVSTVENE KULTURE JUGOSLAVIJE, i izmenom imena Društva, nije, dakle, obavljena samo jedna formalnost. Duboko i suštinski izmenjen je i sam karakter Društva, udareni su temelji za dalji razvoj i napredak ove naučne organizacije, a time i naučno istraživačkog rada na istoriji zdravstvene kulture Jugoslavije.

Ciljevi i zadaci izraženi u Statutu predstavljaju istovremeno prava i obaveze koje Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije ima prema našoj zajednici i prema jugoslovenskoj nauci. Obaveze i prava Društva — obaveze su i prava svakog njegovog člana.

Andreja DELINI